

Amsterdamse School in tuinarchitectuur

Het Walter Maas Huis in Bilthoven, een buitenplaats voor culturele verkenningen, wordt beheerd door de Maas-Nathan Stichting. Deze stichting heeft de vakgroep landschapsarchitectuur gevraagd om een nieuwe tuin te ontwerpen die zou passen bij de stijl van het huis. Deze opdracht is aangeboden aan studenten en aangenomen door vier studentes, waarvan twee deelnamen in de nieuwe vorm van atelier en twee in de oude vorm van klein afstudeervak¹.

Lidewij Schellevis

lidewij.schellevis@wur.nl

Huize Gaudeamus

Het landhuis Gaudeamus werd in 1924 door de toen 19-jarige Frantz Röntgen ontworpen in opdracht van zijn vader, de componist Julius Röntgen. Het huis is ontworpen in Amsterdamse School stijl. Julius Röntgen componeerde meer dan 600 werken, waarvan meer dan de helft in Huize Gaudeamus. Naast het componeren was het huis ook een plek waar concerten gegeven werden. Dit gebeurde in de ronde muziekkamer. Hij ontving hier gasten als Edvard Grieg en de cellist Pablo Casals met wie hij samen speelde en voor wie hij ook componeerde.

Na het overlijden van Röntgen in 1932, kwam in 1940 de Duits-Joodse familie Maas in het huis wonen. De familie vestigde een pension in het huis, waarin zij op dat moment enkel Joodse gasten mocht ontvangen. Toen in 1942 de deportaties begonnen, richtte Walter Maas, de oudste zoon van het gezin, op zolder een onderduikplek in. Na vele invallen in het huis besloot hij om elders onderdak te vinden en zo ging hij van onderduikplek naar onderduikplek door Nederland. Zijn jongere broer Ernst wist met de hulp van doktersverklaringen deportatie te voorkomen. De ouders Maas, Otto en Selma Maas, werden in 1943 via Vught en Wes-

terbork naar Sobibor in Polen gedeporteerd, waar zij vrijwel direct stierven.

Toen Walter Maas in mei 1945 terugkeerde naar Huize Gaudeamus, wilde hij wat terug doen voor het Nederlandse volk dat hem zo geholpen had gedurende de oorlogsjaren. Hij constateerde dat er weinig tot niets werd gedaan voor jonge componisten die zich bezighielden met moderne muziek en besloot zijn huis open te stellen voor deze jonge componisten en musici. Gaudeamus was tenslotte een muziekhuis. In 1945 werd er dan ook de Stichting Gaudeamus opgericht. Heden ten dage is deze stichting (die sinds 1983 gevestigd is in Amsterdam) een internationaal zeer bekend en gerenommeerd instituut.

Walter Maas overleed op 1 december 1992. Op 1 december 1993 werd Huize Gaudeamus omgedoopt tot Walter Maas Huis. In 1998/1999 is het monumentale huis volledig gerestaureerd en nu is het tijd voor de tuin.

Het Walter Maas Huis is voornamelijk gebouwd in Amsterdamse School stijl en daarom was de opdracht een Amsterdamse School tuin te ontwerpen. Voordat die ontworpen kon worden moest er meer onderzoek gedaan worden naar de

Amsterdamse School stijl en zijn aanwezigheid in de tuin- en landschapsarchitectuur. Hierbij komen vragen aan de orde als “Was er samenwerking of een band tussen architecten en landschapsarchitecten in de periode 1910-1930?” en “Zijn er ontwikkelingen in die periode in de architectuur, de tuin- en landschapsarchitectuur en de samenleving waarin overeenkomsten gezien kunnen worden?”

De Amsterdamse School stijl

De Amsterdamse School stijl is een expressionistische bouwstijl uit de periode 1910-1930 die karakteristieke gebouwen heeft opgeleverd.

De Amsterdamse School architecten werkten vaak individueel, er was geen afgesproken manier van werken en vormen, maar ze hadden wel veel overeenkomsten in ideeën en karakteristieken. De stroming kan gekarakteriseerd worden door expressieve en plastische gebouwen met veel variatie in ritmes en volumes. In tegenstelling tot Berlage maakte de Amsterdamse School architecten een laag om de constructie zodat die niet zichtbaar was. Deze laag was meestal zeer plastisch. Deze plasticiteit, vaak gebruikt in hoeken, was niet functioneel voor het gebouw op zich, maar wel voor het totaalbeeld. Hiervoor werd voornamelijk baksteen gebruikt, vanwege de beperkte grootte en daardoor vele mogelijkheden van deze bouwstenen.

De architecten probeerden de functie van een gebouw te symboliseren in de vorm ervan. Er werd vrijwel geen rekening gehouden met de toekomstige gebruiker van een gebouw. Ze gebruikten veel vormen uit de natuur zoals de kristalvorm en de schelpvorm, dit deden ze omdat ze een gebouw wilden maken als een levend organisme. Ze zagen een gebouw ook als één geheel, een beeldhouwwerk waar steeds wat afgehaald en uitgehakt wordt in plaats van aan vast gemaakt. De vormtaal van de Amsterdamse School stijl zal eerst begrepen moeten worden voordat een tuin in dezelfde stijl ontworpen kan worden. Dit hebben wij gedaan door stijlkenmerken te filteren uit gebouwen van de Amsterdamse School architecten Kramer, Blaauw, Van

der Meij, Staal en De Klerk.

Hieruit zijn elf ontwerpprincipes naar voren gekomen die veel voorkomen in de Amsterdamse School gebouwen. Het proces van het vertalen van een karakteristiek naar een principe kan gedaan worden in vier stappen. Het begint bij een foto van een voorbeeld, de volgende stap is een overlay van deze foto, een derde stap een vereenvoudiging van deze tekening en de laatste en belangrijkste stap is de abstractie hiervan dat fungeert als een principe.

De ontwerpprincipes kunnen gebruikt worden om een Amsterdamse School tuin te ontwerpen. De tuin ontwerpen vanuit deze vormtaal hebben wij de sculpturale benadering genoemd. Deze benadering maakt de samenhang tussen huis en tuin erg duidelijk.

Maar ook kan ontworpen worden met de ideeën van Amsterdamse School. Door de zogenaamde *zeitgeist* die diezelfde periode alle vormen van kunst beïnvloedt van deze *zeitgeist*, zo ook architectuur en tuinarchitectuur. De ontbrekende kennis over de beweegredenen van Amsterdamse School architecten kan ingevuld worden door begrip van de *zeitgeist*. Daarvoor is onderzoek nodig naar de invloeden die de Amsterdamse School stijl ondervond en van de sociale situatie van Nederland, in het bijzonder van Amsterdam.

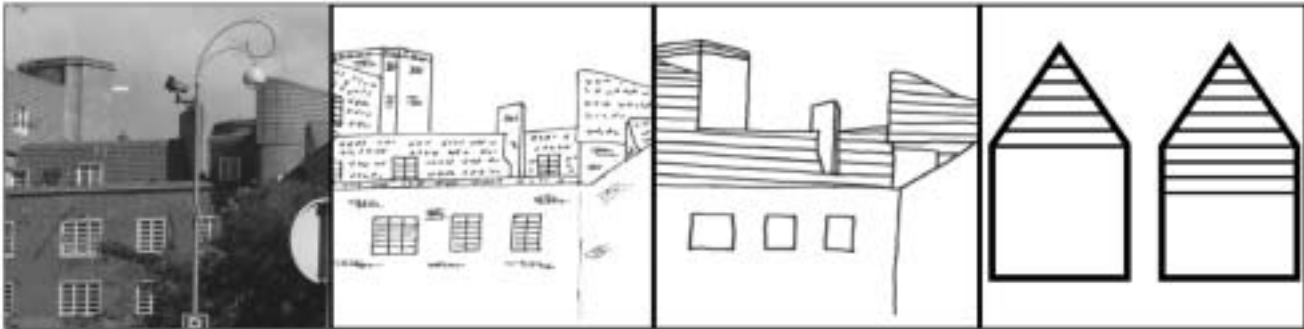
De invloeden en de sociale situatie

De Amsterdamse School stijl heeft zijn oorsprong in het begin van de twintigste eeuw in Amsterdam. In die periode verkeerde Amsterdam in een goede economische situatie en had daardoor te maken met een groei van het aantal inwoners. Al deze mensen hadden een woning nodig welke nieuw gebouwd moesten worden. De arbeiderswoningen uit die tijd waren erg smal en hadden een gebrek aan licht en frisse lucht wat epidemieën veroorzaakte. De staat van deze huizen vergrootte ook nog de kans op brand. Deze slechte woonomstandigheden voor de arbeiders kwam doordat de gemeente zich niet mengde in woningbouwmarkt en de particuliere bouwsector bouwden niet genoeg huizen voor de groeiende arbeidersbevolking. Maar door de goede eco-

Plastische hoek

nomische situatie, konden de particuliere bouwsector en de woningbouwverenigingen nu wel goede huizen bouwen waarbij de gemeente de supervisie nam. De inmenging van de gemeente in de stadsontwikkeling en huizenbouw leidde tot goede resultaten, op sociaal én artistiek vlak. De meeste nieuwe huizen werden gebouwd in de Amsterdamse School stijl. De Amsterdamse gemeente prefereerde deze stijl en gaf alle bouwopdrachten aan Amsterdamse School architecten. Dat is ook de reden dat de stijl eind jaren '20 de belangrijkste bleef terwijl het er eigenlijk al bergafwaarts mee ging. Het echte einde van de Amsterdamse School stijl werd veroorzaakt door de grote sociaal-economische crisis van 1930 die leidde tot zuinigheid. De benadering van de stedenbouw veranderden van een artistieke naar een wetenschappelijke. In Amsterdamse School zijn invloeden te zien van andere stromingen, zoals Arts & Crafts en Expressionisme. Het Engelse Arts & Crafts is ontstaan tijdens de industriële revolutie en had als doel de opleving en hervorming van het vakmanschap. Kunst moest handgemaakt zijn, want dat was de voorwaarde voor schoonheid en arbeidsvreugde. In Amsterdamse School is de voorkeur voor eerlijke materialen en handwerk ook zichtbaar. Het Duitse expressionisme had veel invloed; de hang naar natuur, de interesse voor primitieve kunst, het nemen van de vorm van een

Principe 'Materiaal overschrijdt zijn verwachting'

gebouw als uitgangspunt waren ook voor de Amsterdamse School architecten belangrijke uitgangspunten.

Amsterdamse School vs tuinarchitectuur

De architecten van de Amsterdamse School ontwierpen, naast gebouwen, ook interieurs, straatmeubilair en bruggen, maar zelden is er een tuin ontworpen in deze stijl. De tuinen die aanwezig waren bij de Amsterdamse School gebouwen kwamen qua vormtaal niet overeen met de gebouwen.

De tuinarchitectuur in de tijd van de Amsterdamse School bestond uit meerdere stijlen, zoals de Natural Style, de Architectonische Stijl en de Gemengde Stijl, maar geen van alle hoorde bij de Amsterdamse School.

Er waren dus wel tuinen bij de Amsterdamse School gebouwen, maar deze waren niet ontworpen door tuinarchitecten. De architecten ontwierpen de tuinen zelf, maar behandelde de tuin niet op dezelfde wijze als de gebouwen en meubels. Wellicht dachten de Amsterdamse School architecten anders over het uiterlijk van een tuin dan van een huis. Misschien vonden ze dat een tuin gewoon natuur moest zijn met enkel een grasveld en een terras uitgespaard. Dit past in de denkwijze van het expressionisme en zou betekenen dat de Amsterdamse School tuin niet overeenkomt met de vormen van Amsterdamse School, maar met de ideeën. Dit noemen we een functionele benadering, aangezien Amsterdamse School architecten natuur als functioneel beschouwden. Bij de reconstructie van een tuin bij een Amsterdamse School huis kan je dan kiezen voor de huidige

omringende natuur, die vaak weinig aanwezig is, of voor de natuur die er was in de tijd dat het huis gebouwd werd. In het geval van het Walter Maas Huis zou dat heide met naaldbomen en berken zijn. Een andere benadering van de Amsterdamse School tuin is de 'decor benadering' wat inhoudt dat een tuin eenvoudig moet zijn zodat het geen aandacht weg neemt van het huis. De tuin functioneert dan dus als decor voor het huis. Aan Amsterdamse School huizen is vaak veel te zien, dus ook deze benadering kan passen bij de Amsterdamse School stijl.

Conclusie

Het is onmogelijk om te achterhalen hoe Amsterdamse School architecten dachten over het ontwerpen van tuinen. Banden tussen architecten en tuinarchitecten zijn niet duidelijk aanwezig en er is weinig bekend over de tuinen die wel zijn ontworpen.

De opdracht een tuin te ontwerpen voor het Walter Maas Huis in Amsterdamse School stijl kan vanuit verschillende kanten benaderd worden: een functionele benadering, een decor benadering en een sculpturale benadering. Eén van deze benadering tezamen met het programma van eisen en de persoonlijke visie van de architect levert waarschijnlijk een goede Amsterdamse School tuin op.

Met de kennis opgedaan uit het onderzoek ontwerpen wij alle vier een eigen Amsterdamse School tuin voor het Walter Maas Huis. Hierbij zal iedereen de Amsterdamse School tuin op haar eigen manier benaderen, daarbij rekening houdend met de muzikale geschiedenis van het huis. Uiteindelijk zal de Maas-Nathan Stichting kiezen welk ontwerp (of delen

ervan) hun het best past bij hun interpretatie van een Amsterdamse School tuin en hun wensen.

De methode om stijlkenmerken om te zetten naar ontwerpprincipes kan voor elke stijl gebruikt worden. Samen met een onderzoek naar de *zeitgeist* en de eigen interpretatie van de architect kan dan voor iedere bouwstijl de juiste tuin ontworpen worden.

Noot

1. Dit project is gedaan door: Lara Brand, Christina Dornbusch, Rozemarijn Pera en Lidewij Schellevis, onder begeleiding van Paul Roncken en extern begeleiders Joof Tummers en Frank Meijer van MTD Landschapsarchitecten.

Literatuur

- www.waltermaashuis.nl
 - Scriptie Amsterdamse School garden, A garden design for the Walter Maas Huis, L. Brand, C. Dornbusch, R. Pera, L. Schellevis, Wageningen 2004